

УДК 330.556:330.322(477)

ОНОПРИЄНКО О.Д.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Національного авіаційного університету
КУЛЯНИЦЯ Н.О.,
начальник відділу співробітництва з МФО та ОЕСР
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
ОНОПРИЄНКО Д.О.,
менеджер (управитель) з адміністративної діяльності

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

***Анотація.** В статті розглянуті питання формування привабливого інвестиційного клімату в Україні. Проаналізовані причини і основні чинники незадовільного стану інвестиційного середовища сьогодні. Дана оцінка заходів Уряду, спрямованим на покращення інвестиційного клімату. Обґрунтовані основні напрями формування сприятливого інвестиційного клімату в нашій країні в умовах, що склалися. Пропонується невідкладно реалізувати комплекс заходів, спрямованих на поліпшення інвестиційного середовища та відновлення інвестиційної активності в економіці країни.*

Ключові слова: інвестиційний клімат, інвестиційне середовище, інвестиційні ризики, захист інвестицій, захисту прав власності, спрощення ведення бізнесу.

Онопrienко А.Д., к.э.н., доцент, доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Национального авиационного университета
Куляница Н.А., начальник отдела сотрудничества с МФО и ОЭСР Министерства экономического развития и торговли Украины
Онопrienко Д.А., менеджер (управляющий) по административной деятельности

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ БЛАГОПРИЯТНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА В УКРАИНЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

***Аннотация.** В статье рассмотрены вопросы формирования привлекательного инвестиционного климата в Украине. Проанализированы причины и основные факторы неудовлетворительного состояния инвестиционной среды сегодня. Дана оценка мероприятиям Правительства, направленным на улучшение инвестиционного климата. Обоснованы основные направления формирования благоприятного инвестиционного климата в нашей стране в сложившихся условиях. Предлагается безотлагательно реализовать комплекс мер, направленных на улучшение инвестиционной среды и восстановление инвестиционной активности в экономике страны.*

Ключевые слова: инвестиционный климат, инвестиционная среда, инвестиционные риски, защита инвестиций, защита прав собственности, упрощения ведения бизнеса.

O.D. Onoprienko, PhD in Economics, Assistant Professor at the Department of Corporate Management of External Economic Activities at the National Aviation University
N.O. Kulyanytsia, Head of the Department for Cooperation with International Financial Institutions and OECD of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine
D.O. Onoprienko, Administration Officer

PROBLEMS AND WAYS OF FORMING OF FAVOURABLE INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE IN MODERN TERMS

***Annotation.** The article deals with the issues of formation of attractive investment climate in Ukraine. Reasons and main factors of current unsatisfactory state of investment environment are analysed. Government measures aimed at improving the investment climate are estimated. The basic directions of formation of favorable investment climate in our country under the prevailing circumstances are considered*

Keywords: investment climate, investment environment, investment risks, investment protection, protection of ownership, simplification of doing business rights.

Актуальність і постановка проблеми. Сучасне регуляторне середовище для вітчизняного бізнесу формується у складних умовах. Перманентні економічні та політичні кризи, що тривають понад чверть століття, дестабілізують країну, посилюють проблеми в економіці, веденні бізнесу та ускладнюють надходження інвестицій. Показовим є те, що кумулятивний показник прямих іноземних інвестицій (ПІІ) навіть в період стабільного економічного зростання (2000-2007 рр.) суттєво поступався аналогічному показнику країн

Центральної і Східної Європи, а на душу населення був на порядок нижчий. Не кращий стан справ і з внутрішніми інвестиціями, які є основою розвитку національної економіки. В Україні вони були недостатніми ще за часів Радянського Союзу. Так, у 80-ті роки минулого століття фонд накопичення в Українській РСР становив 16-17% від національного доходу, у той час як у цілому по Радянському Союзу – майже 25%[1]. Починаючи з 1992 р. рівень інвестування економіки постійно скорочувався, а рівень споживання відповідно збільшувався. У 2013 році він перевищив 90% ВВП [2], що означає подальше прискорене вимивання інвестиційних ресурсів, які й до цього знаходились на критично низькому рівні.

Основними причинами низької інвестиційної активності господарюючих суб'єктів протягом усього пострадянського періоду стали втрата підприємствами після гіперінфляції 1993-1994 років обігових та амортизаційних коштів, а громадянами – власних заощадження, що призвело до обнуління інвестиційних ресурсів, а також комплекс факторів політичного, економічного, адміністративного і правового характеру, про які детальніше буде сказано нижче. Як наслідок, у 2014 році рівень ВВП в Україні становив лише 64,8% від рівня 1990 року, що є найгіршим показником в усьому світі[5].

Не зважаючи на те, що показники глобального зростання світової економіки п'ятий рік підряд демонструють позитивну динаміку Україна знаходиться в черговій глибокій і затяжній фінансово-економічній кризі. Починаючи з III кварталу 2012 року, в країні відбувається стійке зниження ВВП, яке суттєво прискорилось з I кварталу 2014. За даними Національного банку і Держкомстату України за підсумками 2014 року падіння ВВП країни склало 7,5%, девальвація гривні досягла 100%, рівень споживчої інфляції виріс до 25%, банківська система втратила третину від усіх депозитних вкладів населення, а золотовалютні резерви країни зменшилися до 7,5 млрд доларів. Дефіцит бюджету за підсумками 2014 року склав 63 млрд гривень [3]. Промислове виробництво скоротилося на 10,7% [4].

Згідно з дослідженням Міністерства економічного розвитку і торгівлі рівень тіньової економіки в Україні в 2014 році виріс до 42% від ВВП і став рекордним з 2007 року. Індекс поточного матеріального становища громадян за даними GfK Ukraine в квітні 2015 року досяг мінімального значення за останні 15 років - 23 з 200, а рівень безробіття досяг найвищого рівня за всі роки незалежності України [5].

За уточненими оцінками МВФ і Світового Банку у 2015 році прогнозується прискорення падіння ВВП з 9-9,5% до 12-15%[6].

За версією Bloomberg, в 2015 році Україна увійшла до п'ятірки країн, що мають самі «нешасні» економіки світу, а за оцінкою британського журналу The Economist Україна стала лідером у рейтингу країн з найгіршою економікою[5].

Розширення негативних проявів в економіці, низький рівень довіри до системи державного управління, відсутність системних ринкових змін, високий рівень корупції, незадовільна інвестиційна привабливість і надмірне боргове навантаження посилюють негативний імідж України в очах міжнародного бізнесу, національних і зарубіжних інвесторів. Водночас, Українська модель зростання докризового (до 2008 р.) періоду, яка базувалась на експортній експансії товарів з низькою доданою вартістю, вичерпала себе[7]. Лише активне розширення інвестиційного процесу надасть Україні шанс на економічне відновлення.

Отже, формування сприятливого інвестиційного середовища є надзвичайно актуальним для функціонування і розвитку економіки, першочерговим завданням здійснення економічних реформ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з формуванням інвестиційного клімату в Україні досліджували Т. Щепіна, О. Герасимчук, М. Іванова, В. Тарасович, О. Задорожна, О. Лапко, В. Юрчишин А. Яценко, А. Яблонська, інші вчені-економісти. В їх роботах розглядалися різні аспекти створення сприятливого інвестиційного та підприємницького середовища. Однак, інвестиційний клімат в Україні досі лишається несприятливим. Враховуючи це та з огляду на події останніх двох років, можна стверджувати, що проблема лишається недостатньо вивченою і потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження. Автори поставили перед собою за мету проаналізувати причини (у тому числі історичні) й основні чинники нинішнього стану інвестиційного середовища та стисло розкрити шляхи формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Ключовими складовими формування сприятливого інвестиційного клімату є низка інституційних характеристик економіки країни, які забезпечують стійкий фундамент для розвитку інвестиційних процесів та стабільності економічного розвитку країни в цілому. Основними серед них, як свідчить досвід країн Східної Європи є політична та економічна стабільність, захист інвестицій та прав власності, зниження адміністративних бар'єрів для реєстрації бізнесу використання геостратегічного потенціалу, відсутність дискримінації іноземних юридичних осіб, відсутність обмежень на переказ і конвертацію валюти, відсутність обмеження на розподіл і вивезення капіталу [8].

У той же час інвестиційний клімат в Україні на сьогодні лишається несприятливим. Це, в першу чергу, є наслідком хронічного затягування проведення давно назрілих реформ, які в країнах Балтії і Східної Європи були здійснені ще 15-20 років тому назад. До цього часу новий Уряд країни не здійснив системних структурних реформ, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості України, окрім низки актів з дерегуляції економіки. Зусилля, в першу чергу, спрямовані на досягнення макроекономічної стабілізації та виконання вимог МВФ для отримання чергового траншу.

Основними чинниками, що заважають покращенню інвестиційного клімату в нашій країні, на думку авторів, є:

1. *Рудименти адміністративної економіки.* В першу чергу, надмірне регулювання економіки. Крім того, у спадок від Радянського Союзу Україні дістався специфічний тип нестабільної (в ринкових умовах) індустріальної сировинної економіки з домінуванням сектора видобувної промисловості та виробництвом сировинних напівфабрикатів.

2. *Економічні чинники.* Надвисокі державні витрати (лише дотації із державного бюджету за комунальні тарифи за оцінкою Л. Бальцеровича становили у 2014 році 10% ВВП, а пенсійні витрати – 16% ВВП (найвищий відсоток у світі)[9] призвели до надмірного сукупного фіскального тиску на виробників товарів і послуг. Водночас стримуючими чинниками для поліпшення інвестиційного клімату є: складність і нестабільність податкової системи; неефективний механізм адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів; монополізація внутрішнього ринку, а також недостатній розвиток фінансового ринку. За оцінкою Всесвітнього економічного форуму за останнім показником Україна посідає 114 місце з 148 країн. Особливе занепокоєння викликає 142 місце у показнику надійності банків. Як наслідок, кількість українських банків, які мають банківську ліцензію, з початку 2014 р. скоротилася майже на третину (на 58 банків) і станом на 01.10.2015 р. склала 122 банки. При цьому за 2014 рік кількість банків зменшилась на 17 банків, у той час як за десять місяців 2015 року – на 41 банк[3].

3. *Інфраструктурні чинники.* Розвиток інфраструктури (65 місце) у цілому не сприяє поліпшенню інвестиційного клімату в країні, а найгірший її показник - стан доріг (137 місце у світовому рейтингу) негативно впливає на притік іноземних інвестицій[10].

4. *Інституціональні чинники.* За рівнем розвитку інституцій Україна посідає одне з найгірших місць у світі (132 місце з 148 країн). Особливе занепокоєння у інвесторів, у тому числі іноземних, викликають високий рівень корупції на всіх рівнях державного управління, олігархічна система прийняття рішень, неефективність і непрозорість роботи правоохоронних органів, відсутність правосудного судочинства, і як наслідок низький рівень захисту прав власності[10].

5. *Низький рівень ефективності законодавства з питань корпоративного управління*[11], що обумовлює блокування діяльності підприємств, можливість викривлення відомостей про акціонерів, розмивання капіталу внаслідок додаткових емісій акцій, блокування проведення зборів акціонерів тощо.

6. *Негативний міжнародний імідж* України серед інвесторів, який склався внаслідок відсутності масових успішно реалізованих інвестиційних проектів, особливо у сфері реальних інвестицій.

7. *Російська збройна агресія проти України* призвела до поглиблення економічної кризи в Україні, довготривалої політичної та фінансово-економічної нестабільності, стала визначальним фактором значного посилення негативних тенденцій у динаміці базових макроекономічних показників (ВВП, курс національної валюти, інфляція, бюджетний дефіцит, золотовалютні резерви, стратегічні запаси окремих видів ресурсів)[12]. Усе це суттєво підвищило ризики інвестування і призвело до обвалу потоку іноземних інвестицій в українську економіку. Так, обсяг прямих іноземних інвестицій у 2014 році скоротився порівняно з 2013 роком в 11 раз (з 4499 млн. дол. до 410 млн. дол.[13]), а порівняно з 2012 роком – більш як у 20 раз.

Слід зазначити, що з метою покращення підприємницького та інвестиційного середовища Кабінет Міністрів України протягом 2014-2015 років здійснив ряд заходів, зокрема:

- скорочені переліки видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, з 56 до 30 та кількість дозвільних документів (дозволи, рішення, висновки, погодження тощо) з 143 до 84;
- спрощений порядок відкриття бізнесу, з встановленням строку реєстрації підприємств протягом не більше двох днів;
- створений Реєстр адміністративних послуг та пілотна версія Єдиного державного порталу адміністративних послуг;
- затверджений перелік найпопулярніших у громадян і бізнесу адміністративних послуг органів виконавчої влади, які повинні надаватись через центри надання адміністративних послуг;
- створені та розпочали роботу 653 центри надання адміністративних послуг (157 – міських, 462 – районних, 10 – районних у місті Києві, 24 – центри, які одночасно є обласними та міськими (у тому числі 12 територіальних підрозділів);
- утворена Рада бізнес-омбудсмена, що має сприяти підвищенню рівня правового захисту суб'єктів господарювання;
- спрощений порядок видачі дозволу на застосування праці іноземців, спрощені дозвільні процедури у надкористуванні;
- ліквідовано монопольне становище державної компанії “Укресресурси” на ринку збирання, заготівлі та утилізації відходів тари і упакування.

Внаслідок проведених заходів відбувся певний прогрес у дерегуляції і спрощенні ведення бізнесу, про що, зокрема, свідчать оновлені показники провідних рейтингових агентств світу.

Так, у щорічному рейтингу легкості ведення бізнесу, що складає Світовий банк Doing Business-2016 Україна піднялася одразу на 13 позицій, посівши 83 місце. Ключовою реформою, яка сприяла підвищенню рейтингу, є спрощення реєстрації бізнесу (зростання на 40 рядків). Слід зазначити, що Україна в цьому рейтингу зростає другий рік поспіль. При цьому минулого року вдалося піднятися на 16 позицій. Зараз Україна знаходиться між Брунеєм і Саудівською Аравією.

Водночас у рейтингу інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass за 2015 рік, опублікованому компанією BDO, Україна за рік піднялася на 20 позицій (з 109 місця у 2014 році на 89 місце) і входить до переліку країн, що показали найкраще зростання, на рівні з Білоруссю і Латвією.

Крім того у 2013 році Україна посіла місце вище середнього серед країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку за індексом ступеню обмежування прямих іноземних інвестицій (індекс ПІІ) з загальним значенням 0,116. Як відомо, індекс ПІІ є інструментом оцінки та порівняння країн шляхом вимірювання реформ та оцінки їх впливу (аналіз обмежень, встановлених законом) і в сукупності з іншими індикаторами є найважливішим чинником, що визначає привабливість України для іноземних інвесторів.

У той же час, здійснені заходи є недостатніми і не можуть замінити проведення системних структурних реформ. Проблемними факторами для ведення бізнесу в Україні залишаються податки, високий банківський процент та нестабільність грошово-кредитної системи в цілому, процедура банкрутства, правоохоронна і судова системи, захист прав власності, підключення до електромереж, отримання дозволів на будівництво тощо.

Отже, основними напрямками формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні сьогодні, на наш погляд, є:

- закріплення макроекономічної стабілізації і перехід Національного Банку України до політики низьких процентних ставок;
- проведення структурних реформ в економіці, включаючи, податкову реформу, надання податкових пільг на розвиток інноваційних галузей;
- здійснення інституціональних реформ (зокрема, антикорупційної реформи, модернізація адміністративної та судової систем, реформи правоохоронних органів) та наближення інституційного середовища на внутрішньому ринку України до європейських вимог шляхом імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом;
- забезпечення (посилення) захисту прав інвесторів;
- модернізація інфраструктури (за оцінками європейських фінансових експертів, для модернізації інфраструктури, адміністративної та судової систем, галузі освіти та промисловості Україна потребує допомоги у розмірі понад 100 мільярдів євро);
- створення вільних економічних зон в депресивних регіонах на термін 10-20 років.

У цьому контексті слід провести низку першочергових заходів, а саме[1]:

1. Розробити та прийняти підзаконні акти для приведення нормативно-правової бази державно-приватного партнерства до міжнародних стандартів з метою зміцнення існуючих гарантій, що надаються приватним інвесторам.
2. Розробити загальну схему кредитних гарантій, в першу чергу, для малих і середніх підприємств на основі досвіду країн з перехідною економікою.
3. Продовжити процес спрощення ведення бізнесу, зокрема скорочення дозвільних процедур.
4. Розробити детальну стратегію Уряду для заохочення інвестицій. Також корисним було б створення порталу для інвесторів для їх інформаційної підтримки, зокрема щодо законодавчих змін тощо.
5. Перевести державні підприємства на функціонування за тими правилами, що і приватний сектор. Зокрема, державні компанії повинні мати ради директорів, керівництво має бути прозорим, а фінансова звітність відкритою.
6. Поліпшити умови інвестування для приватних інвесторів в галузях, що мають надзвичайно важливе значення для розвитку національної економіки та забезпечення національної безпеки країни, зокрема:
 - поліпшити доступ малих і середніх підприємств аграрного сектору до кредитування. Це може допомогти в поліпшенні якості продукції і підвищенні загальної продуктивності сільського господарства;
 - у секторі відновлюваних джерел енергії мають бути створені привабливі умови для приватного сектора, здійснена оптимізація ліцензування та забезпечений доступ до електричних мереж.
7. У найкоротші терміни розробити і розпочати реалізацію масштабної національної програми з ремонту, модернізації і будівництва нових автомобільних доріг як державного так і місцевого значення.

Висновки. Отже, з вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. На сьогодні інвестиційний клімат в Україні лишається несприятливим. Це, в першу чергу, є наслідком хронічного затягування проведення давно назрілих реформ.
2. Основними чинниками, що заважають покращенню інвестиційного клімату в нашій країні є: рудименти адміністративної системи управління економікою; надвисокі державні витрати, складність і нестабільність податкової системи, неефективний механізм адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів, недостатній розвиток фінансового ринку, монополізм; недостатній розвиток інфраструктури; високий рівень корупції, олігархічна система прийняття рішень, непрозорість роботи правоохоронних органів, відсутність правосудного судочинства; низький рівень ефективності законодавства з питань корпоративного управління; збройна агресія РФ проти України.
3. З метою покращення інвестиційного середовища Уряд протягом 2014-2015 років здійснив ряд заходів, внаслідок яких відбувся певний прогрес у дерегуляції і спрощенні ведення бізнесу. Однак проведені заходи спрямовані переважно на стабілізацію економіки і не можуть замінити проведення системних структурних реформ. Проблемні фактори для ведення бізнесу в Україні в цілому залишаються неперушними.

4. Основними шляхами формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні сьогодні є: закріплення макроекономічної стабілізації; проведення структурних реформ в економіці, включаючи демонополізацію та здійснення податкової реформи; проведення реформи судової систем та реформи правоохоронних органів; подолання корупції; забезпечення (посилення) захисту прав інвесторів; модернізація інфраструктури; створення вільних економічних зон в депресивних регіонах.

Список використаних джерел

1. Народное хозяйство СССР в 1990 г. – М.: Финансы и статистика, 1991.
2. В. Юрчишин. Україна у пошуку ресурсів для виходу з інвестиційного провалу – [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.razumkov.org.ua/.../1385648994_file.pdf.
3. Національний Банк України. Офіційне інтернет-представництво. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.
4. Держкомстат України. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.zerkalov.org.ua/node/4955>.
5. Экономика_Украины. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
6. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://russian.rt.com/inotv/2015-04-30/Ukraine-pobedila-v-nominacii-hudshaya>.
7. Пустовойт О.В. – Імплементация Угоди про асоціацію Україна-ЄС: нові можливості та ризики щодо розвитку вітчизняного виробництва – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/10576>
8. -mplementacuya-ugodi-pro-asocasyu-ukrayina-yes-nov-mozhlyvost-ta-riziki-schodo-rozvitku-vtchiznyanogo-virobnictva.html
9. Д. Покришка, О. Бабанін, В. Шкадюк. – Динаміка інвестиційного клімату країн східної Європи – досвід для України. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/01.htm>
10. Бальцерович: "Это четвертая попытка реформ в Украине. Пятой не будет". - 6 февраля 2015: - [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://lb.ua>
11. Український національний гід/ - [Електронний ресурс]: Індекс Глобальної конкурентноспроможності/.– Режим доступу: <http://ung.in.ua/ua>.
12. Г. Щепіна. Проблеми формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні//Проблеми підвищення ефективності інфраструктури, 2014, №38. – с.109-114.
13. Яблонська А. Інвестиційний та економічний клімат України в умовах російської агресії. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://iac.org.ua/investitsiyiny-ta-ekonomichniy-klimat/>
14. Міністерство фінансів України. Фінансовий портал. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/fdi/>